Herman Thomas Bianchi was een Nederlands criminoloog, die op 14 december 1924 in Rotterdam werd geboren als zoon van een katholieke handelaar met Franse wortels en een gereformeerde handwerkonderwijzeres. Hij kreeg een gereformeerde opvoeding. In de Tweede Wereldoorlog was hij enige tijd koerier voor het verzet. In 1944 werd hij gepakt en opgesloten in kamp Amersfoort. Zowel zijn religieuze inspiratie als die traumatiserende oorlogservaring zouden zijn positiebepaling en academisch werk sterk beïnvloeden.

Bianchi studeerde Nederlands en Geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam en Rechten aan de Vrije Universiteit in Amsterdam en hij promoveerde in 1956 *cum laude* in de rechtswetenschappen aan de VU op het proefschrift *Position and Subject-Matter of Criminology*. Na zijn benoeming als lector in de criminologie aan diezelfde VU in 1958, heeft hij ook direct het eerste ‘echte’ criminologische tijdschrift in de Nederlandse taal, het *Tijdschrift voor Criminologie*, mede opgericht. Toen hij er in 1961 hoogleraar criminologie werd, bracht hij diverse Nederlandse criminologische afdelingen samen in de Stichting Inter-universitair Criminologisch Contact Orgaan (SICCO). Onder zijn hoogleraarschap is de criminologie aan de VU, met de oprichting van een Criminologisch Instituut in 1965, met de eerste wetenschappelijke medewerkers en met een vierjarige opleiding criminologie in 1968, uitgegroeid tot een autonoom sociaalwetenschappelijk vakgebied. Verder stond hij aan de basis van de Coornhert-Liga, de vereniging voor strafrechthervorming. Sinds 2010 is er een Bianchi Prijs voor Herstelrecht.

Herman Bianchi stond bekend als een tegendraadse *Einzelgänger*, maar ook als een buitengewoon bevoegen en inspirerende docent. Na zijn pensionering heeft hij nog een aantal jaren, als bijzonder hoogleraar criminologie, gedoceerd aan enkele universiteiten in de Verenigde Staten en Canada. Hij overleed in Leeuwarden op 30 december 2015.

Naast *Ethiek van het straffen* werden ook Bianchi's *Stigmatisering* (Deventer, 1971) en *Ge-rechtigheid als vrijplaats* (Baarn, 1985) bestsellers. Voor de criminologie geldt vooral zijn *Basismodellen in de Kriminologie* (Deventer, 1980) als het continentaal-Europese, Nederlandse antwoord op de ‘bijbel’ van de kritische criminologie, *The New Criminology* van Ian Taylor, Paul Walton en Jock Young.

De eerste uitgave van *Ethiek van het straffen*, bij Callenbach te Nijkerk, dateert van 1964. Het jaar nadien al volgde er een tweede editie van het boek, bij dezelfde uitgever, met een voorwoord waarin Bianchi alle kritieken op de eerste uitgave resoluut van tafel veegde.

Ethiek van het straffen is een pleidooi voor gerechtigheid. Bianchi schrijft: ‘Het strafrecht

Portretfoto van Herman Bianchi, uit: J. de Bruijn et al. (red.), *Ridders van het recht : de juridische faculteit van de Vrije Universiteit 1880-2010*, Amsterdam, 2015.

zal een uitdrukking van gerechtigheid zijn, of het moet volledig afgeschaft worden'. Een tussenweg is er volgens hem niet. Volgens de auteur ontbreekt het de bestaande strafrechtspraktijk aan gerechtigheid omdat die geheel ontdaan is van privaatrechtelijke elementen, geen plaats geeft aan het slachtoffer en zich blind staart op de individuele dader en vergelding. Het moderne strafrecht en de vrijheidsstraf zijn volgens hem inhumain en inefficiënt. Ze leiden enkel tot leedtoevoeging en recidivisme, 'want onverzoende en psychisch beschadigde delinquenten worden recidivist'.

In *Ethiek van het straffen* ontwikkelt Bianchi op basis van een Bijbelse visie op gerechtigheid, die hij met het woord *tsedeka* aanduidt, een alternatief rechtsmodel, waarbij in reacties op criminaliteit zowel rekening wordt gehouden met het vermogen van de dader om zijn schuld te dragen en zijn straf te accepteren, als een aanzet wordt gegeven tot verzoening met het slachtoffer. Deze Bijbelse gerechtigheid is eerst en vooral een behoudende gerechtigheid (*justitia salutativa*). Bovendien is zij – anders dan de gerechtigheid bij onder anderen Immanuel Kant en Georg W.F. Hegel – diessseitig van aard, wat wil zeggen dat zij in deze wereld tot resultaat moet leiden. Op de vraag welk resultaat dat dan moet zijn,

antwoordt Bianchi onomwonden: 'Als goede vrucht van gerechtigheid beschouwen we het tot stand komen van verzoening tussen mensen'. Met die interpretatie baseert Bianchi zich op de Bijbelvertaling van Martin Buber (1878-1965), die *tsedeka* als *Bewährung* vertaalt: iets waarmaken, jezelf waarmaken, het goed doen. Het gaat ook om barmhartigheid en vergiffenis, maar dan niet in de zin van halfzachtheid of toegeeflijkheid, maar veeleer als *Bewahrheitung*, als 'de waarheid aan iemand doen'. In het licht van die Bijbelse gerechtigheid, zo stelt Bianchi, kan zelfs iemand die een ernstig misdrijf pleegde, maar in zijn leven veel goed deed, vrijgesproken en vrijgelaten worden. In het hoofdstuk over de drie soorten schuld (*culpa*, *debitum* en *stoornis*) propageert hij herstel van de aloude 'weergoedmakingsstraf, zonder oplegging van een publiekrechtelijke straf'. In het klassieke strafproces spijkt men volgens Bianchi de schuldige vast op zijn *culpa* (individuele schuld) 'zonder enig zicht voor de toekomst', terwijl het doel van straffen verzoening en herstel van de menselijke relaties moet zijn.

Aan het slot formuleert Bianchi een achttal conclusies. De laatste is dat de inquisitoire procesorde moet verdwijnen om het slachtoffer een gelijkwaardige plaats te geven in de rechtsgang en dat een op herstel gerichte benadering de plaats dient in te nemen van strafrechtelijke vervolging en veroordeling. Daarmee getuigt *Ethiek van het straffen* van sterke beïnvloeding door het gedachtengoed en de ethische bevlogenheid van de toen invloedrijke Utrechtse School van Willem Pompe, Pieter Baan en Gerrit Kempe. Maar Bianchi trekt in dit boek de uiterste, abolitionistische, consequentie uit het Utrechtse gedachtengoed, door te stellen dat het strafrecht een werkelijke 'ontmoeting' met de delinquente medemens in de weg staat.

Ethiek van het straffen kan als een rechtsfilosofisch traktaat of zelfs pamflet worden gekenmerkt. Het is een aanklacht tegen de bestaande strafrechtspraktijk en een pleidooi voor verregaande hervorming. Net als andere werken van Bianchi kan het niet los worden gezien van de maatschappelijke context van contestatie en protest van de jaren 1960 en al helemaal niet van zijn persoonlijkheid. Bianchi's verwerping van het 'voos gezag dat louter steunt op traditie' kwam voort uit de teleurstelling dat de 'echte', mentale, bevrijding waar hij op hoopte in de periode vlak na de Tweede Wereldoorlog, uiteindelijk een restauratie werd van de vooroorlogse situatie. Ook zijn homoseksualiteit verklaart zijn compassie met 'uitgespuugde figuren' en zijn preoccupatie met strafrechtelijke repressie en stigmatisering. Vooral echter zijn persoonlijke ervaring als gevangene in Kamp Amersfoort in 1944 is essentieel om zijn emotionele afwijzing van 'de straffers' en de vrijheidsstraf te begrijpen. Waar Bianchi in zijn vroege werk nog een voorzichtige humanisering van het strafrecht voorstond, betekende *Ethiek van het straffen* het startpunt van een radicalisering van zijn ideeën. Hij profileerde zichzelf steeds nadrukkelijker als een linkse (uit de anarchistische, christen-socialistische beweging), kritische criminoloog en als radicale abolitionist. Meer nog dan zijn abolitionistische geestverwant Louk Hulsman stond hij depenalisering voor, met name het terugdringen van de vrijheidsstraf door hiervoor non-punitieve alternatieven te ontwikkelen.

Ethiek van het straffen resulteerde – net als Bianchi's andere werken – dan wel minstens evenveel uit emotionele verontwaardiging als uit wetenschappelijke analyse, dat maakt het werk daarom niet minder belangrijk. De originele, progressieve ideeën van Bianchi weekten vruchtbare discussie los en zorgden mee voor een ingrijpende vernieuwing van de naoorlogse criminologie in de Lage Landen, in de lijn van internationale, vooral Angelsaksische, tendensen. Na meer dan een halve eeuw etiologie en psychologisch en sociologisch positivisme, kwam er ruimte voor een kritische, fenomenologisch-antropologische benadering van criminaliteit en haar beheersing. Concreet droeg Bianchi in de Lage Landen bij tot de introductie van de *labeling*-benadering en de kritische criminologie (jaren 1960-1970) en hij stond mee aan de basis van de historische criminologie. Zo pleitte hij begin jaren 1980 voor een *verstehende*, reflexieve criminologie, die lessen trekt uit het verleden.

Ethiek van het straffen liep ook vooruit op een perspectief binnen de studie van het strafrecht dat we vandaag kennen als de *law-in-action*-benadering. Zoals Bianchi verduidelijkte aan de talrijke juristen die zijn aanvallen op het strafrecht persoonlijk namen, richtte hij zijn pijlen niet op het strafrecht als noodzakelijke pijler van de rechtstaat *an sich*, maar wel op praktijken van rechtspleging en bestraffing, en de uitkomsten daarvan op de justitiebelen en de samenleving.

Het boek kreeg een enorme ontvangst. De bekende Nederlandse 'rode' dominee J.J. Buskes noemde het de meest progressieve en revolutionaire studie over het strafrecht tot dan toe. Die progressiviteit werd ook geroemd in de landelijke pers. Uit de professionele hoek van juristen en theologen en ook uit de rechtenfaculteit van de VU kwam er daarentegen scherpe kritiek. Toenmalig decaan Sjoerd Gerbrandy kwam zelfs met een motie van wantrouwen tegen Bianchi. Die kritiek betrof vooral, en niet geheel onterecht, het gebrek aan empirische onderbouwing en solide strafrechtsanalyse, maar ook de emotionele, drammerige stijl van het werk, dat als on- en zelfs anti-wetenschappelijk werd afgedaan. De Utrechtse criminoloog Willem Pompe maakte dan weer de terechte bedenking dat het werk 'onhistorisch' was doordat het voorbijging aan vroegere strafrechtsgeleerden zoals Cesare Beccaria die zich ook tegen de wreedheid van het strafrecht hadden gekeerd.

Hoe emotioneel, koppig en egocentrisch Bianchi ook was, hij legde met *Ethiek van het straffen* wel de vinger op de wonde, door op de limieten en kwalijke effecten van de moderne gevangenisstraf te wijzen. Met zijn Bijbelse gerechtigheid, die altijd het fundament onder zijn opvattingen zou blijven, legde hij dan weer de basis voor wat vandaag herstelrecht heet. Ook andere maatschappelijke en justitiële ontwikkelingen heeft Bianchi overigens intuïtief aangevoeld, zoals het spreekrecht van het slachtoffer in de rechtszaal (Nederlandse wet van 21 juli 2004), herstelbemiddeling in strafzaken en de ontwikkeling van de victimologie als subdiscipline van de criminologie.

J. Claessen, *Misdaad en straf. Een herbezinning op het strafrecht vanuit mystiek perspectief*, Nijmegen, 2010; J. Claessen, 'Straffen en herstellen in bijbels perspectief. De geestelijke erfenis van Herman Bianchi', *Tijdschrift voor Filosofie*, 2016, 807-850; H. van de Bunt, 'Bianchi en de Utrechtse School', in: R. van Swaaningen, B. Snel, S. Faber en E. Blankenburg (red.), *À Tort et à Travers. Liber amicorum Herman Bianchi*, Amsterdam, 1988, 21-32; R. van Swaaningen, 'Herman Bianchi en de criminologie', in: J. de Bruijn, S. Faber en A. Soeteman (red.), *Ridders van het recht: de juridische faculteit van de Vrije Universiteit, 1880-2010*, Amsterdam, 2015, 257-264; R. van Swaaningen, 'Herman Bianchi. Over criminologie, emoties en ongerijmdheden', *Tijdschrift over cultuur en criminaliteit*, 2016, 137-151.

prof. dr. Margo De Koster

Vrije Universiteit Amsterdam, Universiteit Gent en Vrije Universiteit Brussel